

LEGĂTURILE EPISCOPULUI SAMUIL VULCAN CU INTELECTUALII ARĂDENI

de

Blaga Mihoc

În decursul îndelungatei sale arhipăstoriri episcopul greco-catolic de Oradea Mare, Samuil Vulcan, a susținut cu stăruință, instituțiile școlare românești, întemeind o mulțime de școli în satele diecezei sale și ctitorind celebrul gimnaziu românesc de la Beiuș, al doilea din Transilvania după cel de la Blaj, renumit prin pregătirea profesorilor săi și a elevilor care-l frecventau¹.

Din acest punct de vedere interesele patriotice ale bunului arhieru s-au extins și dincolo de granițele diecezei sale, concretizându-se, așa cum scriu majoritatea istoricilor, în stăruitoarele demersuri pentru sprijinirea întemeierii Preparandiei ortodoxe de la Arad și, pe un *front* mai larg, pentru *exoperarea* alegerii uni episcop român în această eparhie². În aceste *manevre*, cu efecte benefice pentru românii ortodocși din jurul Arăduului, și într-un plan mai amplu și pentru alții, s-au implicat Dimitrie Țichindeal și Moise Nicoară, pe care ierarhul orădean, așa cum o dovedește corespondența sa cu aceștia, i-a susținut consistent, prin influența sa la Curtea Vieneză și apoi prin substanțiale ajutoare materiale³.

Dealtfel împăratul de la Viena, impresionat de vitejia ostașilor români în luptele împotriva lui Napoleon, și desigur de stăruințele unor fruntași ai acestora, a emis, la 9 februarie 1811, un ordin prin care dispunea întemeierea, în împărăție, a trei preparandii românești, cea din Arad deschizându-se la 9 noiembrie 1812, și având trei profesori, – Constantin Diaconovici Loga, la limba română și gramatică, dr. Iosif Iorgovici, la matematică și geografie și Ioan Mihuțiu, la pedagogie, metodică și istorie, și un catehet – Dimitrie Țichindeal⁴.

¹ Vezi pentru această chestiune Constantin Pavel *Școalele din Beiuș 1828–1928*, Tiparul tipografiei „Doina”, Beiuș, 1928, 343 p.

² Vezi Ioan Vuia, *Fragmente din istoricul pedagogicului greco-ortodox român din Arad*, Panciova, 1887, p. 31; Iacob Radu, *Istoria diecezei române unite a Orăzii Mari 1777–1927*, Oradea, Chiriașii tipografiei românești, 1932, p. 90–106; Gheorghe Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț – Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830–1840)*, Tipografia diecezană, Arad, 1935, p. 1–384.

³ Nicolae Țincu Velea, *Istoria bisericească politico-națională a Românilor peste tot*, 1865, p. 300; Iacob Radu, *Loc. cit.*

⁴ Iosif Vulcan, *Dimitrie Țichindeal*, (discursul de recepție la Academia Română) în *Familia*, 1895, p. 459, 469.

La aflarea acestei vești Samuil Vulcan s-a bucurat, scriindu-i, la 12 decembrie 1812 lui Țichindeal următoarele: „Eu încă mă bucur de școala voastră și cum că între învățători și tu ești, căci amândouă aceste am dorit și întru amândouă și eu m-am ostenit”⁵. Peste nici trei ani profesorii arădeni vor intra în conflict deopotrivă cu mitropolitul sârb de la Karloviț, căruia nu-i convenea atitudinea lor „prea românească”, reclamându-i, la 13 iulie 1815, cancelarului Iosif Erdödy că „stăruiesc și propagă naționalismul”, și că au trimis împăratului o petiție, în care solicită numirea unui episcop la Arad⁶, și cu Uroș Nestorovici, inspectorul școlilor ortodoxe din Ungaria, care după cum afirmă Țichindeal, într-o scrisoare către Samuil Vulcan, din 14 septembrie 1813, strângea contribuții bănești de la românii patrioți de pretutindeni, folosindu-le nu pentru întreținerea elevilor români lipsiți de *posibilități* de la preparandia românească din Arad, ci pentru cei de la cea a sârbilor din același oraș⁷. Pe de altă parte propensiunea spre învățatură a fiilor de români se lovea deopotrivă de ignoranța părinților și de lipsurile materiale, cu toate îndemnurile venite de la episcopul Pavle Avacumovici, încă de la deschiderea preparandiei, semnificativă fiind în acest sens o circulară a sa, redactată cu litere chirilice în limba română, din 27 octombrie 1812, către Consistoriul ortodox de la Velența, de lângă Oradea Mare, repetată în mai multe rânduri și transmisă tuturor protopopilor ortodocși din Bihor⁸. Concomitent, Uroș Nestorovici cere și el, prin același Consistoriu, protopopilor ortodocși din Bihor să pretindă preoților să-și trimită fiii la preparandia din Arad, dând astfel exemplul enoriașilor din parohiile lor.

Urmându-i sfatul, protopopul ortodox de Oradea, Mihail Manoilovici, trimite celui de Beiuș, respectiv lui Teodor Balint, o circulară pe care, la rândul său, acesta, în înțelegere cu Ignatie Nestorovici, „dascăl normalicesc neunit în Beiuș”, la 5 noiembrie 1813 o retransmite preoților din subordinea sa, precizând că trebuie procedat în manieră *graduală*: el cerea, adică preoților ca, după o temeinică instruire religioasă, să-și trimită fiii, alături de alți tineri dornici de învățatură din parohiile lor, la „școala cea grecească” din Beiuș, unde aceștia își vor putea însuși cunoștințe *pregătitoare*, spre a face față, apoi, pretențiilor cerute la Preparandia din Arad, către care se vor îndrepta. Dar iată, *in extenso*, cuprinsul acestei circulare inedite, redactată în limba română și tot cu litere chirilice, și aflată în posesia unui colecționar particular din Oradea: „Cucernicilor Preoți din Protopresbiteratul nostru.

Fiindcă Înălțatul Împăratul nostru au binevoit a îngădui, pentru fericirea neamului românesc, care până acuma au fost înțelinat în prostie, a-l rădica și la lumină a-l aduce, prin învățăturile și școalele rânduite a pedagogiumului, (preparandiei, școlii pedagogice n.n.) care la Arad s-au așezat a fi foarte folositor, de unde pot preparanzii în Statutul cel vrednic a fi, atâta în treapta dascălească, cât și în cea preotească, hotărându-să cu strânsă porunci, ca până atunci, până ce nu vor învăța pedagogia, să nu să poată nici dascăli a fi, nici preoți a să sfinți. Așadară, Sfințiile Voastre, care aveți prunci și doriți a veghea fericirea tinerilor, sau în locul

⁵ *Ibidem*, p. 470.

⁶ *Ibidem*, p. 494.

⁷ *Ibidem*, p. 480, 493–494.

⁸ Teodor Botiș, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922, p. 20–21.

Sfinților Voastre a-i așeza, pentru înconjurarea (evitarea n.n.) cheltuielilor să vă sfătuiți și pruncii, până în vremea aceea ce vor dobândi învățăturile pedagogiei, să-i trimiteți aici la Beiuș, în școala ce(a) grecească, să învețe aceste de acum următoare învățături: cetire împreună (cu) scrisoare, aritmetică, catehizul (catehismul n.n.), Biblia și rânduiala slujbelor bisericești, împreună cu glasurile (cântările bisericești n.n.) numai puțină cheltuială până ce vor dobândi și acelealte folositoare învățături ale pedagogiei, nu numai Sfinția Voastră, dară și norodului care ar vrea să-și lumineze neamul, acestuia sfârșit să-i îndemnați, căroră rămânem, dat în Beiuș, 5 noiembrie 1813, de tot binevoitori, Teodor Balint, administrator (parohial n.n.) a(l) Beiușului, a(l) Meziadului, Ignatie Nestorovici, dascăl normalicesc neunit în Beiuș; fiind că tocma astăzi, în 6 zile noiembrie, am primit de la cinstitul Consistorium, de sub 22203, de la inspectorele de lege grecească, Uroș Nestorovici trimisă, ca în locurile unde se țin școlăle să să înțeleagă localnicul director, împreună cu învățătorul școlaci X și cu preotul locului, și să orânduiască tinerimea la slujbele bisericești, adecă seara, dimineața și la amiază, după cetirea învățaturii, slujba cea obișnuită neîncetat să urmeze, spre întărirea tinerilor în slujbele bisericii, care Sfințiilor Voastre tare să poruncește ca nesmintit să împliniți, sub pierderea de tot a patrafirului, de nu veți fi ascultători, acesteia porunci. M. Manoilovici, protopop Orăzii Mari, Teodor Balint, administrator (protopopesc n.n.) a(l) Beiușului și Meziadului. La cucernicii preoți din protoprezbiteratul Beiușului, cu grabă, prin sfeții bisericii să meargă din sat în sat, precum urmează: Beiuș, Sânmartin, Petreasă, Remetea, Gurbești, Roșia, Josani, Căbești, Lazuri, Sohodol, Drăgoteni, Pocola, Feneriș, Săucani, Poitari, Șoimuș, Borz, apoi la Mezieș⁹.

Amenințarea cu pierderea de tot a patrafirului de către cei ce nu s-ar năzui, precum am văzut, „spre întărirea tinerilor în slujbele bisericii“, și nu s-ar implica în pregătirea prealabilă a celor care ar urma pe viitor cursurile preparandiei românești din Arad, demonstrează hotărârea fruntașilor religioși ai românilor de a contribui, din toate puterile, la consolidarea acelei instituții școlare, cu rol atât de benefic pentru ridicarea nivelului cultural al poporului lor.

Iminența unei *sedis vacante* a Episcopiei din Arad, prefigurată de previzibila dispariție a *greu-morbosului* episcop de acolo, Avacumovici, prilejuiește lui Samuil Vulcan noi intervenții la Viena, pentru alegerea unui episcop de etnie română. E drept că, încă înainte de dispariția lui Pavle Avacumovici, sfătuiți de Samuil Vulcan, fruntașii românilor arădeni alcătuiseră o „instanție“, adică o petiție în acest sens. Aceasta era gata încă din 19 decembrie 1813, așa cum spunea Dimitrie Țichindeal, într-o scrisoare către Samuil Vulcan, din 3 ianuarie 1814⁹. Încântat, așa cum îi scrie lui Țichindeal la 27 mai 1814, că profesorii români de la Arad îi învață „pe preparanđuși... a scrie cu slove latinești, fiind aceasta începutul culturii“, episcopul orădean promite că va interveni la Curtea din Viena în favoarea cererii lor¹⁰.

Lucrurile se vor târăgăna, însă, mai multă vreme, întrucât scrisoarea adresată de către Samuil Vulcan în chestiunea alegerii unui episcop ortodox român la Arad palatinului Ungariei, va cădea în mâinile lui Uroș Nestorovici, care a procedat, la

⁹ Iosif Vulcan, *op.cit.*, p. 482.

¹⁰ *Ibidem*, p. 483.

începutul lui iunie 1814, la „amovarea“, adică la demiterea din postul de catehet a lui Dimitrie Țichindeal¹¹. Peste câteva luni, adică în 15 aprilie 1815, Țichindeal se retrage din Arad la Becicherechiul Mic, unde va funcționa, pentru scurtă vreme, ca preot. La începutul lui iunie 1815 el va porni spre Viena, cu diligența. La 4 iulie, odată ajuns în capitală, datorită intervenției lui Samuil Vulcan și a censorului cărților românești Theodor Aaron¹², va fi primit în audiență de arhiducele Rainer și de palatinul Ungariei, fără însă a i se rezolva *pretențiile*¹³. În drumul spre Viena el a poposit câteva zile la Giula, la casa părintească a lui Moise Nicoară, de unde, la 5 iunie îi adresează lui Samuil Vulcan o nouă și interesantă scrisoare, scrisă cu litere chirilice, și după știința noastră până acum inedită. Ea se află în aceeași colecție particulară amintită mai sus, și are următorul cuprins: „Preasfințite Domnule Episcop, mie milostive patroane, până ce mi-am pus trebile mele în bună rânduială, pentru Viena, m-am întârziat, că altmintrele aveam de gând nesmintit nainte să vin la Oradea Mare și apoi să mă îndrept către zisul loc. Acuma, dară, din Arad am venit la Giula, din această pricină că Duminica trecută, iată, doritul *Moise Nicoară* (s.a.) în Becicherechiul Mic la casa mea, pre poște din București venind, s-au abătut, și nefiind eu acasă, cu muierea mea vorbind, ce au avut de spus spuindu-i, s-au dus în grabă, am socotit că dacă ar voi tatăl lui Moise cu mine împreună (a) călători, mi-ar fi de soție (însoțitor în călătorie n.n.), și de pungă mai ușor, însă precum văz nu e cu puțință, și așa eu singur de aicea plec la *Buda* (s.a.).

Nespună bucurie am de Moise Nicoară că-i la Viena, și tocmai când voi fi și eu! Preasfințite,

Eu merg la Viena nu atâta pentru a mea, de care mult îmi este, treabă, cât pentru *vlădicie, directorie* (s.a.) și pentru alte trebi a(le) *Institutului*, (s.a.) care tocmai Nestorovici (Uroș n.n.) va să-l strice. Deci, mă rog, precum la Buda așa și la Viena, deschide-mi numai ușa și le pleacă urechile să mă asculte cei ce pot ajuta și mijloci nouă vlădică la Arad, românesc, și director la Caransebeș și întări Institutul (Preparandia de la Arad n.n.).

La toți care voiești să merg în Viena recomandă-luiește-mă numai să mă asculte și acelea recomandații la toți și toate într-un pocl (pachet, n.n.) trimite-mi-le cât mai în grabă la preotul unit, acolo să le aflu. *Leu* (s.a.) mă voi face, și la cerut vlădică de român și director voi covârși (întrece n.n.) pe țișanii cei lăieți; vei auzi, n-am ce mă lăuda.

Ce se atinge de mine, eu precum am spus cu gura, așa zic și în scris, că mie de dirigătorie catehicească nu-mi iaste, însă voi cu cinste să mă slobozesc. Pentru aceea mă rog atâta mijlocește-mi ca să fiu ascultat, să-mi arăt nevinovăția și pizma sârbilor asupra mea, și a bunăseamă eu *reuşesc* (s.a.), aceea fii Măria Ta încredințat.

Că altmintrelea nu numai catehizația (postul de catehet n.n.), ci și parohia îmi pierd și de aş pierde-o pentru vreun bine de comun al românilor treacă, ducă-se, cu bucurie le-aş oferi, ci pentru minciunile sârbilor să mă poată arăta cu degetul aceea nu voi, încât va fi cu puțință.

¹¹ *Ibidem*, p. 483.

¹² Vezi, pentru biografia lui Theodor Aaron, Constantin Pavel, *op.cit.*, p. 139–141.

¹³ Iosif Vulcan, *op.cit.*, p. 495.

Mihuț nu mi-au dat aceea însemnare unde trebuia la Viena să mă duc, căci știa că vin la Oradea.

Dar scrie-mi precum m-am rugat, la cine am a merge în Viena, dearându-și recomandăție, că fără aceste nu voi putea mult spori. Dacă-mi fac atâta cheltuială și mi-am pus atâta osteneală, jumătate bolnav, în cocie (căruță n.n.) proastă, descoperită, precum poate cu mine natura lucra, ca și mai tare să mă bolnăvesc, lucră acuma și Măria Ta în treaba vlădiciei, directoriei și a trebii mele, că ajutorul Măriei Tale lipsește astăzi românilor, și cu dânsul voi face bună întrebuițare. La cancelaru (cancelar n.n.) în specie mă recomandăluiește și la toți numai ușa să-mi deschidă, eu voi face la toți și în scris și cu gura ale mele.

Trimite-mi Declarația lui *Arsici* (s.a.) și a lui *Hornoi* (s.a.) în rândul zidirii școlii preparande, încă an (anul trecut n.n.) Măriei Tale trimise, că îmi trebuiește foarte să o am la Viena.

O sută flor(ini), împrumut ceruți, am primit.

La Buda ce oi isprăvi voi scria, și când voi pleca încă. Altele, acuma degrabă nu am, fără numai sărutându-ți dreapta, încredințându-mă patronii, (protecției lui Samuil Vulcan n.n.) sânt a(l) Preasfinției Tale, în Giula, 5/17 iunie (1)815, slugă aplecat, Dimitrie Țichindeal.“

Rezultă, așadar, că deplasarea lui Dimitrie Țichindeal la Viena, făcută la îndemnul lui Samuil Vulcan, urmărea nu atât scopuri personale, deși i se confiscaseră *Fabulele* nu demult tipărite, și el a cerut, fără succes, din păcate, repararea acestei nedreptăți, ci interese naționale românești, vizând alegerea în districtul Caransebeș a unui director român pentru școlile de aici, în locul sârbului Moise Arsici, și a unui episcop de aceeași etnie în eparhia ortodoxă de Arad.

Résumé

L'autor présente deux lettres inédites: l'une appartient à Dimitrie Țichindeal, étant adressée à l'évêque Samuil Vulcan, où il sollicite l'appui pour être reçu en audience à Vienne, pour des problèmes liées de Preparandia de l'enseignement d'Arad et l'autre étant un manifeste de 1813 où les prêtres des zones à côté de Beiuș sont invités à envoyer leurs enfants à l'école.

Ces matériaux documentaires sont encadrés dans le contexte de l'époque, c'est à dire celui des relations de l'évêque Samuil Vulcan avec les intellectuels d'Arad.